

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 97
(19628)
2022 чылдың
декабрь 21
среда

Хүннүң үнери — 08:46
Ажары — 16:34
Хүн дурту — 7:47

Садар өртээ
хостуг

12+

/ Айдасай Монгуш "Тергиин спортчу-2022".

Дыңзыг сооктар-биле демисежип турар

22 муң чурттакчылыг Улуг-Хем кожуунда Одаар
чүүл складының ажылында соок дыңзып
эгелээни-биле чымыштыг хүннер эгелээн...

\ 5-ки арында

Журналисчи ажыл чорудары берге болган

Украинада тускай шериг операциясында киржип турар чаңгыс чер
чурттугларывыстың эрес-дидим дайынчы хей-аъдын көдүрер сорул-
га-биле Тываның Чазаа удаа-дараа ачы-дуза чедирип турары өөрүнчүг.

\ 9-ку арында

439

медальды бо чыл дургузунда тыва спорт-
чулар төрээн чуртунга чаалап эккелген.

Делегей чемпиону-биле ужурашкан

2022 чылдың ноябрь 11-де Бишкек хоорайга самбога делегей чемпионатында тыва мөгө Саян Хертек алдын медальды чаалап алган. Ол ооң делегей чергелиг ийги алдыны болган. Тываның Баштыңы-биле ужуражылгага республиканың спорт сайыды Субудай Монгуш, спортчуңуң ат-сураглыг тренерлери, «Самбо-70» деп спорт болгаш өөредилге төвүнүң төлээлери Павел Фунтиков биле Денис Павлов келген.

Саян малчын араттың чымыштыг ажил-ижин, ооң ада-иези малын малдар дээш, кандыг кадыг-берге ажилды кылып турарын чугаалаарга, спортчуңуң быжыг тура-соруу база шыдамыккайы оон үнген-дир деп, тренерлери чугаа аразында үлешкен.

— Кончуг сооктарда мал-чыннарны база малды камгалаар дээш, кижилерни вертолёттан бадырып турган деп чугаалаарга, шыны херек, карактарывыс аңгайып калган. Ындыг берге байдалдарны шыдаар-ла кижиги шыдаар, ооң бадыткалы Саян-дыр — деп, Павел Фунтиков чугаалаан.

Ужуражылганың киржикчилери маргылдаа үезинде чемпионнуң тиилелгезиниң дугайында бодалдарын үлөжип, таваржы бээр бергедээшкннерин чугаалашкан. Мөгениң удурланкчылары шыырак болганын, тиилелгени чедип алырынга күзел-соруу база шыдамыккай чоруу негеттингенин сонургаткан. Амгы үеде ол Россияның ИХЯ-зының Москва облазында ажилдакчызы, самбо биле дзюдога дивизия маргылдааларының доктаамал киржикчизи. «Дайынчы хөделиишкннер хоочуну» деп эрге-байдалдыг. Саян Хертек 2017 чылда Сочи хоорайга эрткен самбога делегей чемпионатында бирги алдын медалын чаалап алган. Делегей чемпионаттарында (2019, 2021) ийи удаа мөңгүн медальдарны, бир хүлер медальды (2012) чаалап алган. Самбога делегей Кубогу дээш маргылдааның дөрт дакпыр чемпиону (2013, 2015, 2019, 2020).

Бо хүнде Тывада тудуп турар самбо залынга, чурттуң болгаш төрөөн чериниң мурнунга ачы-хавыязы дээш Саян Хертектиң адын тыпсыр деп турарын Субудай Монгуш дыңнаткан. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг төрөөн черинге квартирандан спортчуга аңгылап бээр айтырыгны шиитпирлээрин спорт сайыдынга дааскан.

/ Тываның Чазаның парлалга албаны.

АЙЫТКАЛ СООНДА...

Хоочуннар болгаш хөй-ниити ажилдакчыларының үнелели

Республика Баштыңының декабрь 16-да кылганы Айыткалында кол-кол бодалдарны Тываның хоочуннары болгаш көскү ажилдакчылары сайгарып, бодунуң санал-оналы-биле үлешкенер. Ооң утка-шынар талазы-биле ханызын, үге дүүшкенин, а ол ышкаш ооң чүгле депутаттарга эвес, а республиканың чурттакчы бүрүзүнге хамаарышканын чаңгыс үн-биле демдеглээннер.

Ужуражылганың киржикчилери чер-черлерде чагырга даргаларынга бодунуң харылап турар девискээрлеринде октатынган оран-саваларны узуткаарының талазы-биле ажилдарны демниг кылып эгелээр дээн Баштыңның санал-оналын бедии-биле үнелээннер. Ол ажилдар Тываның чаа овор-хевирин тургузар талазы-биле беш чыл планының бирги чадазы болур.

«Республикага чаңгыс-даа эрги азы ара туттунган оран-сава ээн турбазын деп сорулга салдынган. Удуртукчу кижиги болгаш, республикага оран-сава чугула херек дээрзин билир мен — деп, Орус география ниитилелиниң тыва салбырының удуртукчузу Кара-кыс Аракчаа тодаргайлаан. Чижээлээрге, хөй-ниити организацияларынга олар чугула херек. Бир эвес мындыг арга-шинекти бээр чүве болза, бис безин ыңдыг оран-саваны ажылгалче кирип септеп алгаш, ажылдай бээр ийик бис».

Республиканың Баштыңының «Төөгүлүг сактыышкынны база салгалдан салгал дамчыыр чорукту үндезин болдургаш, хөй-ниити

амыдыралының чамдык талаларын эде көөр деп сорулганы салганы сеткил-сагыжымга таарышты» — деп, кадык камгалалының хоочуну, хөй-ниити ажилдакчызы Аргина Пала сеткил ханып чугаалаан.

«Ниитизи-биле, чурт өскерлип турар, кижиги база — ооң күзелдери, делегейге көрүүшкүнү, эки чүүлдерге чүткүлү. Бистиң аныяктарывыс база улуг салгалдык кижилериниң эрткени кижизидилгени эртер ужурулг деп санаар мен — деп, Аргина Дмитриевна санап турар. — Совет үениң эки чүүлдерин үлөгерлеп, чепсегленип алыры чугула, оон эгенип-ыткан, короткан ажыгы чок. Ындыг чергелиг хемчеглерни ажилдап кылгаш, ону боттандырыр деп турарын Айыткалдан дыңнааш, хөлчөк өөрүдүм».

Эмчи кадрларның республикадан дашкаар үнүп чоруп турарының темазынга доктаап тура, дээди эртемниң медицина өөредилге черлеринде сорулгалыг олуттарже дужаап кирип турарларны шилип тура, республиканың эмчи колледжизин чедиишкнниг дооскан аныяк оолдар, кыстарже онза кичээнгеи углаарын Аргина Дмитриевна сүмелзэн. «Бир эвес аныяк кижиги политехниктиг эвес, а медицина өөредилге черинче дужаап кирип алган болза, аңаа иштиги хереглел черле турганы ол-дур, ынчап келирге ооң иштиги иттирии улус-чонга дузалаар — деп, А. Пала санап турар. — Улам ыңай өөредилгеге дузалаар чүве болза, олардан бистиң республиканың медициназынга херек специалистер үнер, төрөөн

черинче дедир чанып кээрлер».

Дыл шинчээчизи, билдингир эртемден Мира Бавуу-Сюрюн Тываның Баштыңының көдүрүп турары кижиги бүрүзү бодунуң амыдыралы дээш хары-салгалыг деп теманың чугулазын, маңаа холбаштыр эрге-чагырга чаа хевирниң удуртукчу кадрларының салгалын хевирлээри-биле тускай мергезилдиглерниң, янзы-бүрү деңнелдиң удуртукчуларының улуг хем-чээлдиг эде өөредилгезин эгелээр деп турарын чугулап демдеглээн. Ол ышкаш үндезин эртем шинчилелдериниң федералдыг чазак программанын боттандырып тура, эртемни амыдыралга дүүштүрериниң эргежок чугулазын Мира Викторевна демдеглээн. Дыл башкызы болгаш тыва дылдың шинчээчизи кижиги болганда, Мира Бавуу-Сюрюн Тывага дыл политиказын чорудар күрүне комиссиязын тургузарының дугайында Баштыңының шиитпирин деткээн. «Ол кончуг эки шиитпир-дир — деп, дыл шинчээчизи демдеглээн. — Чүге дизе чаңгыс боду хары угда инспектор-даа, күүсекчи-даа болуп турар кижиги, амгы үе-чадада тыва дылдың байдалын харылап шыдавас».

Кады ажылдажылга калбак болгаш үре-түңнелдиг болур, ол национал өөредилге адырынга бистиң кылып шыдаваанывыс чүүлдеривистиң, кылдынган частырыгларның унун эки талажа чая шаап аппаар».

Республиканың хоойлужулга органынга чээрби ажыг чыл ажилдап каапкан хөй-ниити ажилдакчызы, Тываның Адалар чөвүлели-

» Республикага чаңгыс-даа эргизе ара туттунган оран-сава ээн турбазын деп сорулга салдынган.

ниң даргазы Хонук-оол Моңгуш Тываның хоойлужулга болгаш күүсекчи эрге-чагыргазының аразында чедип алдынган ховар ботбилчишкнни онзагайлап демдеглээн, ооң ачызында ниити ажилды шаптаразын чокка, өмөк-дөмөк болуп алгаш, тургузукчу байдалга боттандырып турар. «Ол бүгү чүгле биске эвес, а ниитилге база чугула — деп, Хонук-оол Моңгуш немзэн. — Ону боттандырыр дээш, ажылдаар апаар бис».

Кижиги бүрүзүнге херек өйгөн бодалдарын чугаалаар, ол-ла дораан аңаа харыны бирги холдан алыр шинекти берип турар удур-дедир харылзааның чаа хевир дээш чыылганнар республиканың Баштыңыга өөрүп четтиргенин илередин, Айыткалда айыттынган чүүлдерни кылдынар шаа-биле боттандыралын чугаалааннар. «Көдүрүп чугаалашканывыс айтырыгларны хары угда шиитпирлээри болдунмас — деп, республиканың Баштыңы түңнээн. — Ол бүгүнү медресе билип, дээштиг хемчеглерни ап эгелээн бис. Ук чорудулга үр үени негээр болганда, айтырыгларны чоорту, чада аайы-биле шиитпирлеп эгелээр бис».

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

Сыырткыыш — хөй акшаландырыышкын

Тываның балык курлавы-
рының 60 хуузу хөй хөлдери
болгаш хемнерлиг Тожу
кожуунда. Балык ажил-
агыйына кажарай берген
балыкчыларның бодалы-
биле алырга, Тожунуң балык
курлавырының хөй кезин
ажыглавын турар. Аңаа кол
шаптараазын — доктаамал
болгаш күштүг электри
энергиязының чогу. Ынчангаш
олар Тожуда ажылдап турар
“Голев даг-руда компаниязы”
Иркутск областан электри
энергиязының шугумун шөйүп
тудуп, Тожунуң суурларын
бүзүрелдиг болгаш күчүлүг
энергия-биле хандырыптарын
дыка манап турарлар.

Тыва улустуң “Чудуруун
чудукка бастырып алган
эвес” деп улугер домаа
бар болгай. Тожунуң эрес-
кежээ кижилери “чудуруун
чудукка бастырып алган”
орбайн, төрөөн чериниң агаар-
бойдузунуң үнелиг байлаа
балыкты тудар, ооң ээдин бол-
баазырадыр, чурттакчы чонга
садып-саарар, оон орулга
үндүрүп алыр дээш, шагда-ла
ажылдап турарлар.

Тожунуң балык байлаан
тудуп, болбаазырадып турар
бүдүрүлгелериниң бирээзи
“Ноян” көдээ ажил-агый
кооперативи. 2018 чылда бо
кооператив тургустунгаш,
бодунуң ажил-херээн, өске
балыкчы бүдүрүлгелер ышкаш,
балыкты чайын дузаары
болгаш хөмелээри, кыжын
доңулары болгаш чурттакчы
чонга садарындан эгелээн.
Балык ораны Тожуга тус
черниң чурттакчы чонунуң
аразындан эң ылаңгыя чайын
балык садып алыр кижилер
эвээш дээрзин демдегледип каар
апар. Чүге дээрже кижилер

боттары балыктап, чаа туткан
кадыргы дээр ышкаш тулган
шынарлыг балыкты чөмгө
ажыглап турарлар. Чогум-на бо
байдалды кичээнгейге алгаш,
балыкты болбаазырадыр
болгаш Тожудан үндүр
садарынче ажылын “Ноян”
колдады угландырган. Кандыг-
даа ажил-херектерге өске
бүдүрүлгелер-биле ажил-
агыйжы харылзааларны
тургузуп билири, оон
ажык-дүжүктү үндүрүп
алыры база кончуг чугула.
Тожуда ажылдап турар кыдат
“Лунсин” компанияның
бюджеттен дашкаар, ачы-дуза
янзылыг акша-хөреңгизин
кириштирип тургаш, балык
болбаазырадыр цехти
“Ноян” кооператив Тоора-
Хем суурга тургузуп шыдаан.
Балыкты доңуруп шыгжаар,
хөмелээр, вакуумнап хаптаар
дериг-херекселдер-биле цех
дериттинген. Цехке бүдүргөн
балык продукциязының
чамдызын “Лунсин”
компанияга, артканын Тожунуң
суурларында, Кызыл хоорайда
садыгларже “Ноян” коопера-
тив чорудуп турар.

Тоора-Хем суурга
балык доңуруп шыгжаар,
болбаазырадыр цехтиң
ажылдап эгелээни Тожунуң
чурттакчы чонунга ажыктыг
болган. Эң ылаңгыя чайгы
үеде туткан балыктарны бо
цехке дужаар, эвээш-бичи-
даа бол, орулга үндүрүп алыр
арга оларга тыптып келген.
Боттарының соодукчулары
чок балыкчы бөлүктөр база
“Ноянга” балыкты элээн хөй
хөмчээлдиг дужаар аргалыг
апарганнар. Калбак-балык
(лещ), ала-буга (окунь), ак-
балык (сиг) дээр ышкаш
балыктарны хүлээп ап турар.
Чоокта чаа, октябрь

айның 27-де, Тываның
Баштыңы Владислав Ховалыг
республикага балык ажил-
агыйын улам сайзырадыр,
Тываның ат-сураан арыг
суглуг хемнерде, хөлдөрдө
балыктарлыг оран кылдыр
алгыдар дугайында чөвүлел
хуралды эрттиргени
балыкчыларның тура-соруун
көдүргөн деп болур.

Балык ажил-агыйын элээн
каш чылдар дургузунда
чедиишкинниг чорудуп
келген “Далай” бүдүрүлгө
кооперативиниң ат-сураа
республикага эки билдингир.
Балык ажил-агыйын Тывага
багай эвес түңнелдерлиг
боттандырып болурунун
чижээн бо кооператив
көргүскен деп чугаалап болур.
Хереглел рыногунда аар
өртөктиг үнелиг балыктарны
азырап өстүрериниң арга-
дуржулганын “Далай”
шингээдип, Тожу, Эрзин, Таң-
ды, Улуг-Хем, Сүт-Хөл кожуун-
нарның балыкчылары-биле
чоок ажылдап, бо кожууннарда
хөмнер, хөлдөрдө туткан
балыктарны болбаазырадып
турар. “Далай” бүдүрүлгө
кооперативиниң удуртукчузу
Аяна Моңгуш ТР-ниң
Дээди Хуралының Бюджет,
үндүрүлгелер, экономика болгаш
сайгарлыкчы чорук талазы-
биле комитетиниң даргазы
Алдын-кыс Конгар-биле
ужурашкаш, кооперативтиң
ажыл-херектери-биле
таныштыргаш, республикага
балык ажил-агыйын моон
соңгаар улам хөгжүдеринге
хамаарыштыр Тываның
балыкчы ниитилежилгезиниң
бодалдарын илередип,
санал-оналдарын кириген,
“Далайның” бүдүрүп үндүрүп
турар продукциязын
көргүскен.

Тываның хөмнер, хөлдө-
ринге участоктарны 15 чыл
дургузунда арендага балыкчы
бүдүрүлгелерге бергенинден
бээр балык ажил-агыйлары
элээн сайзыраанын Аяна
Олеговна айыткаш, оларның
амгы саң-хөө болгаш
материал-техниктиг байдалы
республикага балык ажил-
агыйын дараазында деңнелче
көдүрер арганы берип
турарын демдегледип, оларның
материал-техниктиг баазанын
ам-даа быжыктылары-
биле бюджетке элээн
улуг хөмчээлдиг акшалан-
дырышкынны тускай-
лаар аргазын сайга-
рып көөрүн саналдаан.
Балыкчы бүдүрүлгелерге
чиигелделиг саң-хөө дузазын
көргүзериниң хөмчеглерин
Тыва Республиканың Чазаа-
биле сайгарып, аңаа херек
акша-хөреңгини бюджетке
тускайлаар талазы-биле
ажылчын хуралды эрт-
тирериниң чугулазын ТР-ниң
Дээди Хуралының Бюджет,
үндүрүлгелер, экономика
болгаш сайгарлыкчы чорук
талазы-биле комитетиниң
даргазы Алдын-кыс Конгар
чугаалаан.

Республиканың балык
ажыл-агыйын хөгжүдериниң
биче программазын ажылдап
кылган турган. Балык ажил-
агыйын чорударына эргежок
чугула техниканы болгаш
дериг-херекселди садып
алырынга бүдүрүлгелерниң
үндүргөн чарыгдалдарының
чамдызын субсидиялар-
биле дуглап бээри, гран-
тылар-биле деткири ол
программада көрдүнгөн.
Субсидиялар болгаш
грантылар-биле балык
ажыл-агыйларын деткииринге
2022 чылда ниитизи-биле

» Тывага балык
ажыл-агыйын
сайзырадырының
айтырыгларын чугаа-
лашкан октябрь
айда чөвүлел хуралга
Тываның Баштыңы
Владислав Ховалыг
балыкчы бүдүрүлгелерге
техника болгаш дериг-
херекселдер садып
алырынга дузаның
хөмчээлин улгат-
тырар, оларның чарыг-
далдарының чамдызын
дуглап бээринге
субсидияларны көвүдөдир
даалганы берген.

2 миллион рубль акшаны
тускайлаан болган. Бо дээрже
дыка эвээш акша-хөреңги
болбайн канчаар.

Балыкчы бүдүрүлгелерге
дуза шоолуг эвес болганындан
оларның материал-техниктиг
баазаны ам-даа кошкак,
балыкты тударын чөпшээрээн
хөмчээлиниң чүглө чартыын
шингээдип ап турарлар.
Чижээлээр, 2022 чыл-
да 876,2 тонна балыкты
тударын чөпшээрээн, херек
кырында ооң чүглө чартыын
балыкчылар шингээдип
алган. Ооң бир чылдагааны
балыкты доңуруп шыгжаар
соодукчуларның эвээжи.

Тывага балык ажил-
агыйын сайзырадырының
айтырыгларын чугаалашкан
октябрь айда чөвүлел
хуралга Тываның Баштыңы
Владислав Ховалыг балыкчы
бүдүрүлгелерге техника
болгаш дериг-херекселдер
садып алырынга дузаның
хөмчээлин улгаттырар,
оларның чарыгдалдарының
чамдызын дуглап бээринге
субсидияларны көвүдөдир
даалганы берген. Ол даал-
галар херек кырында
күүсеттинеринге Тываның
балыкчы бүдүрүлгелериниң
удуртукчуларының ынанып
турары чугаажок.

2023 чылдың бюджетин
хевирлээр талазы-биле
ажыл амгы үеде чоруп
турар. Балык ажил-агый
адырын акшаландырырынга
элээн хөй акша-хөреңги
келир чылдың бюджетинге
тускайлаттынар дээрзинге
балыкчылар идегеп турар
болбайн канчаар. Чүге дээрже
хөй акшаландырышкын
балыктаарының база бир
сыырткыыжы-дыр.

/ **Шаңгыр-оол МОҢГУШ.**

ХӨМҮР-ДАШ ӨРТЭЭ

Демисел уламчылавышаан

Соок дүжерже-ле, Тываның чурттакчы чонунга кыжын одаар хөмүр-дашты садып алыры, ооң өртек-үнези эң-не чидиг айтырыг апаар. Миллиард-миллиард курлавырлыг хөмүр-даш кырында республикада хөмүр-даш өртээ чүге хөлүн эрттир аарыл, ооң өртээн республиканың удуртулгазы чүге чиигетпезил деп шүгүмчүлелдер эң ылаңгыя социал четкилерге хайнып-ла турар.

Мындыг шуугаазынның киржикчилеринге дараазында чүүлү билип алыры артык эвес. Хөмүр-даш чеже-даа Тываның девискээринде чыдар болза, Россияның хоойлудүрүмү өзугаар Тываның өнчүзү эвес – федералдыг өнчү болур. Чүгле хөмүр-даш эвес, алдын, мөңгүн, нефть дээш өске-даа казымал байлактар регионнарның өнчүзү эвес – өске хөй-хөй чурттарда дег РФ-тиң хоойлудүрүмүнде ынчаар доктааттыг. Казымал байлактар федералдыг өнчү болганда, оларга хамааржыр айтырыглар федералдыг төптүң башкарылгасында. Ынчангаш чүгле Тыва эвес, өске-даа регионнар боттарының девискээринде казымал байлактарны эргелеп-башкарар, эң ылаңгыя өртээн өйлээр эргези чок.

Бир эвес хөмүр-дашты алыр болза, ооң өртээниң хөлүн эрттир аартап эгелээниниң төөгүзү мындыг. Россияда социал-экономика тиг байдал кончук берге, шахтерлар боттарының эрге-ажыктарын камгалаарын күрүнениң удуртулгазындан негеп, 1993 чылдың июль 18-те болур Россияның Президентизиниң ийиги соңгулдаларына аажок салдарлыг шыңгыы

политиктиг күш апаар хире боорга, чурттуң шахтерларын бодунуң талазынче чая соп алыр сорулга-биле Россия Федерациязының Президентизи турган Борис Ельцинниң 1993 чылдың июнь 21-де үндүргени № 934 "Хөмүр-даш үлетпүрүнде байдалды турумчудар талазы-биле хемчеглер дугайында" Чарлыында хөмүр-даштың болгаш оон болбаазырадып тыпкан продуктуларның өртээн хостуг (рыноктуг) деп доктааткан. Политиктиг чылдагаан-биле хүлээп алган бо чарлык өзугаар хөмүр-даш өртээн хостуг салыпканы компанияларга өртектерге хостуг чаңнаар арганы берген, а хөмүр-даш хереглекчилеринге, эң ылаңгыя чурттакчы чонга дыка аар социал-экономика тиг согул болган. Ол ам-даа уламчылавышаан.

Каа-Хем биле Чадаана хөмүр-даш уургайларының бөгүнгү ээзи "Тыва даг-руда компаниязы" республиканың хөмүр-даш рыногунда монополист бүдүрүлгө. Чүгле

бо бүдүрүлгө хөмүр-дашты казып ап, Тывада хереглекчилерге садып, өртектерни бодунуң санаашкыннары-биле доктаадып турган.

Владислав Ховалыг Тываның Баштыңы албандужаалга ажылдай бергеш, республиканың чурттакчыларына садар хөмүр-даштың өртээн чиигедир дээш чорудуп келген ажылының төөгүзүн чон дыка эки билер.

Өртектерни өйлээр ужурлуг күрүнө органнары безин казымал байлактарның ээлери апарган компанияларның ажил-агыйжы херектеринге киржир эргези чок, оларның казып тыпкан казымал байлактары компанияларның өнчүзү, ооң өртээн күрүнө өйлөвөс кылдыр россияжи хоойлужудулгада көрдүнгөн. Россияжи хоойлужудулганың мындыг янзылыг байдалына Тыва даг-руда компаниязының казып тыпкан хөмүр-даштың өртээн чиигедир дээш ажил анаа-ла ажил эвес, тус

черниң чурттакчы чонунуң эрге-ажыы дээш демисел апарган деп болур.

Республиканың хөмүр-даш рыногунда монополист Тыва даг-руда компаниязы бодунуң продукциязын улуг өртек-биле садар, хөй орулганы кирип алыр дээш, кезээде туржур болбайн аан.

2023 чылда тус черниң чурттакчы чонунга хөмүр-даштың чиик өртээ дээш демиселдиң элээн чидиг болурунун им-демдектери бо чылдың сентябрь айдала көстүп келген. Сентябрь айның төнчүзүнде одаар чүүл складтарына хөмүр-дашты чүдүрүп чорударын түр када соксадып, ол складтар юридиктиг эрге-байдалдыг болганда, оларга хөмүр-дашты чонга садар өртек-биле сатпас деп чылдагаанны ынчан тыпкан. Октябрь айның баштайгы хүннеринде одаар чүүл складтарына хөмүр-дашты чүдүрериниң өртээн 2 985 рубль кылдыр доктааткан. Ооң уржуунда хөмүр-даш өртээ 765 рубль-

ге аартаан. Мындыг арганы ажыглап, хөмүр-даш өртээн улгаттырганы 2022 чылдың төнчүзүнге чедир хөмүр-даш өртээ 2 220 рубльдиң деңгелинге тудар деп Тываның чазаа-биле дугуржулганы даг-руда компаниязының хажытканы-дыр.

Тыва даг-руда компаниязы келир 2023 чылда хөмүр-даш өртээне бодунуң таривин ажылдап кылгаш, Тыва Республиканың Чазаанче кириген. Өртектерни улгаттырарына салдарлыг болган кандыг чылдагааннарны ында айытканы билдингир: кывар-чаар чүүлдерниң, электри энергиязының, даг-руда компаниязының техниказына херек артык кезектерниң өртээниң аартааны дээш оон-даа өске. Чазак биле Тыва даг-руда компаниязының аразында чугаалажышкыннар чоруп турарының дугайында медээлер массалыг информация чепсектеринге көстүп келген. Чугаалажышкыннарның херек кырында кандыг чоруп турарының түңнелдери кандыг дээрзиниң дугайында тодаргай медээлер ам дээрзинде чок. Бадыткаттынмаан медээлер өзугаар алырга, 2023 чылда чурттакчы чонга 1 тонна хөмүр-даштың өртээ 2608 рубль болур хире.

Тыва даг-руда компаниязының кириген тарифтерин республиканың Тарифтер талазы-биле албаны сайгарып көргөш, бодунуң саналдарын Тываның Чазаанче киригенин, оларны Чазактың хуралына сайгарып чугаалашкан соонда хөмүр-даш өртектеринге хамаарыштыр тайылбырны берип болурун Тарифтер талазы-биле албанның удуртулгазы "Шын" солунуң редакциязына дыңнаткан.

Тываның девискээринде-даа болза, РФ-тиң хоойлудүрүмү өзугаар ооң өнчүзү эвес хөмүр-даштың өртээн чиигедир дээш, демиселди республиканың удуртулгазы ам-даа уламчылавышаан.

I "АРЫГ АГААР" ТӨЛЕВИЛЕЛ I

Хирленири – хөмүр-даш хөөзүнден

Хөмүр-даш одап, чылдып турар бажыңнарның ниити саны Кызылда 18 муң ажыг дээрзин сөөлгү санаашкынар илереткен. Оларның печкаларына одаан хөмүр-даштың артынчызы хөө, ыш болгаш хүл Кызыл хоорайны, эң ылаңгыя кышкы үеде, дыка хирлендирип турар.

Агаары кончук хирленген, ону арыглаары чугула апарган Россия Федерациязының 24 хоорайларының даңзызынче Кызыл 2022 ч. кирген. А ол дээрге хоорайның агаарын арыглаарына федералдыг эрге-чагырга база дузазын көргүзөр дээни ол.

Россияның Чазааның 2022 чылдың июль 7-де шийтпир-биле "Арыг агаар" төлевилелче Кызыл хоорай кирген. Тываның найысылалының агаарын чуртталга бажыңнарның, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң одалга черлериниң ыш болгаш хөөзүнден арыглаар талазы-биле ажылдарны "Арыг агаар" федералдыг төлевилелдин акшаландырышы-биле чорудары планнаттыг.

Найысылалдың агаарын арыглаарының бир аргазы – электри энергиязы-биле одалгаже шилчидери. Кызыл хоорайда болгаш Каа-Хем суурда печка одалгалыг хууда бажыңнарны электрилиг

чылыдылгаче чоорту шилчидериниң төлевилелин «Тываэнерго» акционерлиг ниитилел ажылдап кылган. Электрилиг чылыдылгаче печкалыг бажыңнарны шилчидерде, даштыкы болгаш бажыңнар иштинде электри четкилерин септээр, биче станцияларның күчүзүн улгаттырары чугула. Электрилиг чылыдылганың өртээ хууда бажыңнарның ээлеринге аар чүк апарбазын дээш, оларга субсидия дузазын көргүзериниң аргаларын ажылдап кылыр ужурлуг.

Кызыл хоорайны, ооң чоогунда оң болгаш солагай талакы дачаларны, Вавилин

эзтпээнде чуртталга бажыңнарын, Каа-Хем суурну газтыг одалгаже шилчидер аргазын база сайгарып көрүп турар.

Кызылды электри энергиязы болгаш газ одалгазынче шилчидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып тура, электри болгаш газ одалгазынче кайы объектилерни шилчидерин, кандыг объектилерни хөмүр-даш-биле одалгага арттырып каарын тодарадырынче Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг кичээнгеи угландырган.

Кызыл хоорайның агаарын хөмүр-даш ыжы, хөөзү болгаш хүлүнден арыглаарына тус черниң курлавырларын ажыглаарын специалистер

саналдап келгеннер. Оларның бирээзи – Кызылдың чылыдылга четкизинге биче бүдүрүлгелерни катап кожары. Амгы үеде тустуунда боттары одалга черлерлиг апарган биче бүдүрүлгелерниң бажыңбалгады совет үеде Кызылдың чылыг-энергетика төвүнүн четкизинге коштунган турган. Чер адааның четкилерин чаартып септеп, биче бүдүрүлгелерниң бажыңбалгадын катап хоорайның чылыдылга төвүнге кожултар болза, Кызылдың агаары элээн арыг апаар. Бо саналды боттандырырына сайгарлыкчыларның күзели, акша-хөреңгизи херек дээрзи чугаажок.

/ Арынны Шаңгыр-оол МОҢГУШ белеткээн.

Дыңзыг сооктар-биле демисежип турар

22 муң чурттакчылыг Улуг-Хем кожуунда Одаар чүүл складының ажылында соок дыңзып эгелээн-биле чымыштыг хүннер эгелээн. Ооң-биле чергелештир Шагаан-Арыг хоорайда хөй аал чурттаар 62 бажыңны чылыг-биле хандырып турар Чылыг-электри төвүнүң ажылы үзүктелиишкин чок, график эзугаар уламчылавышаан.

Республиканың өске кожууннары-биле деңнээрге, чер-девис-кээри улуг эвес, 5 муң ажыг дөрбелчин метр, а кижиги саны-биле эң хөй деп санадыр (сөөлгү чизениң баш бурунгаар түңнелдери-биле алырга, 22 муң чурттакчылыг) Улуг-Хем кожуунда одалга сезону үзүк-соксаал чок, график эзугаар уламчылавышаан.

Хөмүр-биле одаар база чоннуң чугаалажып өөрөнгени-биле «черде» ыяш бажыңнарның саны 1130, ооң-биле чергелештир 100 ажыг 2 каът коттедж бажыңнар бар дээрзин кожуун чагыргазы дыңнадып турар.

Бо хүннерде Улуг-Хем кожуунда Одаар чүүл складында чымыштыг ажыл-иш эгелээн. Кышты өттүр

одалга сезонунуң үезинде 15 муң тонна хөмүр-дашты хереглекчилерге сатар сорулга салдынганын, хөмүр-даш складының удуртукчузу Саян Дембирел чугаалады.

— Амгы үеде барык 15 муң тонна хөмүр-дашты Улуг-Хем кожуунуң Одаар чүүл складынга Каа-Хем хөмүр-даш уургайындан сөөртүп эккелгеш, хереглекчилерге садып-саарып турар бис. Одаар чүүл курлавыры кыштың «тыныжындан» хамааржыр. Бо чылын дыка соок болуп тур. Ынчангаш бо удаада хөмүр курлавырын 20 муң тонна чедир өстүрөр бодалдыг бис. Энир чылын моон чүгээр турган болгаш, 12 муң хире тоннаны чурттакчы чон болгаш албан-организацияларга чедиштирип турганывысты эки сактыр кижиги-дир мен.

Бир айда 3 муң ажыг тонна хөмүрнү хереглекчилер садып алыр деп бүзүрелдиг-биле чугаалап болур. Чүге дизе кожуунушта 9 көдээ суурдан аңгыда, Шагаан-Арыг хоорайның хөй кезии одаар бажыңнарлыг. Ынчалза-даа байдал чүгээр деп болур. Одаар чүүл складының машина-техниказы бир хүнде хөмүр-даш уургайынче 2 удаа барып чедип, одаар чүүлдүң курлавырын сөөртүп эккеп турар.

Улуг-Хем кожуунуң Шагаан-Арыг хоорайда Чылыг-электри төвү эрткен вектиң 1981 чылда ажылгалаче кирген. Ниитизи-биле 62, ооң иштинде 16 — беш каът база 46 ийи каът бажыңнарны, 28 километр 462 метр узун хөмчээлдиг хоорзалар таварыштыр чылыг-биле хандырып турар.

Шагаан-Арыг хоорайда Чылыг-электри төвүнде 100 ажыг кижиги, ооң иштинде Одалга суугузуз башкаар

цехте тускай эртемниг 11 специалист дөрт ээлчегде ажылдап, 12 шак дургузунда улуг-биче чоннуң чурттап олурар оран-савазы чылыг болзун дээш дыңзыг сооктар-биле демисежип турар.

Шагаан-Арыг хоорайда Чылыдылга төвүнүң участок начальниги Аян Кызыл-оол:

— Амгы үеде одалга сезону үзүктелиишкин чок эртип турар. Чылыг-электри төвүнүң суугулары бир хүнде 160 тонна хөмүрнү чарыгдар. Бо хүннерде он хонуктуң курлавыры арткан. Ынчалза-даа одаар чүүлдү база үешаанда сөөртүп эккеп турар болгаш, берге айтырылгар чок деп болур. ЧЭТ-тиң үндүр одап турар температуразы 101 градус, а дедир кээп турар чылыгның хөмчээли 71 градус дээрге эки көргүзүг болур. Даштын агаарның температуразы чавызап, соок дыңзыг бээр-ле, хөй тонна хөмүрнү одаар апаар, а кажан агаар-бойдус чылыг бээр, одаар чүүлдүң хөмчээли база эвээжей бээр.

Чылыг-электри төвүнүң участок начальниги Аян

Кызыл-оолдун чугаазы-биле алырга, одалга сезону хөмүрнүң шынарындан база дорт хамааржыр. «Чоокка чедир Чадаана болгаш Элегес хөмүр-даш уургайларындан одаар чүүл-биле Шагаан-Арыг хоорайда Чылыг-электри төвүн хандырып турган. Ол бистиң суугуларга (котёлдарга) таарышпас, чедир кыппас, чылыг бербес болганындан Каа-Хем уургайы-биле керээни чарып алыр ужурга таварыштывыс, ооң түңнелинде байдал экижээн» — деп, ол онзалап демдегледиги.

Чылдың-на одалга сезону эгелээр мурнуу чарында суугуларны болгаш хоорзаларны удур септеп-селип, кышка белеткел ажылдарынче онза кичээнгейни угландырып турар болгаш, Шагаан-Арыгда Чылыдылга төвүнүң күш-шыдалы ам-даа четчир дээрзин инженер-техниктиг ажылчыннар бадыткап турар.

— Амгы үеде 4 суугу одап, каът бажыңнарны чылыг-биле хандырып турар бис. Чылдың-на кышка белеткел ажылдарынче шыңгы кичээнгейни угландырып турар болгаш, Шагаан-Арыг хоорайда Чылыг-электри төвүнүң чылыг бээр магадылалы, күш-шыдалы оранчок улуг. Ам-даа бир Шагаан-Арыг хире хоорайны одаптар бис — деп, Аян Кызыл-оол чугаалады.

/ Мерген ОНДАР.
Буян МОНГУШТУҢ
тырттырган чуруктары.

Чаа чыл уткуштур Тываның чурттакчылары байырлалга белеткенип, бажың-балга-дын каастап, чараштап, чоок кижилеринге белектер сатар үе келген. Амгы үеде фейерверктер болгаш салюттар байырлалдың бир адырылбас кезээ апарган. Чаа чыл байырлалында пиротехниканың улуг-даа, бичии-даа кижилерге кемдээшкин кылыптар айыылы бар дээрзин билип алза чогуур.

Фейерверктерни ажылгап тургаш, айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин хамаатыларга Россияның Онза байдалдар

Харыысалгалыг болгаш кичээнгейлиг болуңар

яамызының Тывада кол эргелели сагындырып турар.

Пиротехника садарда, бир-ле дугаарында, херек садыгны шилип алыр. Ол дээрге чүгле пиротехника сатар чөпшээрелдиг болгаш шупту херек негелделери дээш харыылап турар тускай садыглар азы улуг садыг четкилеринде тускай секциялар-дыр. Садыгжылар ажыглаарының айыыл чок дүрүмнериниң дугайында база чижек кылдыр видео-бжимелди көргүзүп тургаш, тайылбырлап бээр. Кызыл

хоорайда сертификаттыг дөрт садыг бар.

Садып алыр мурнунда бараанны эки хынап көөр. Хавында бүдүрүп үндүрген үезин, маркировказын, шынарының демдээн айыткан турар ужурлуг. Пиротехниктиг кылыгларга Росстандарттың демдээ база бүдүрген чериниң дугайында медээ, шыгжаарының негелдези, ажыглаар хуусаазын, пестард болгаш фейерверкти ажыглаарының аргаларын орус дылда тодаргай инструкциязын айыткан турар. Салып үндүрер

мурнунда инструкциязын кичээнгейлиг номчуур база негелделерин албан сагыыр. Хавында инструкция чок болза, контрафакт продукция деп билип алыр.

Пиротехника — ойнаарак эвес-тир, ону оваарымчалыг ажылгаар. Фейерверктерни бичии уруглар холу четпес, кургаг черге шыгжаар. Ол ышкаш агаары эмин эрттир кургаг, изиг черге, оран-сава иштин чылыдар херекселдер чанынга шыгжап болбас.

Пиротехниканы кижилер, дириг амытаннар, кывар материалдар, ыяштар,

оран-сава, чурттаар черлер, электри удазыннарнының чанынга — айыылдыг зонага (хавында айыылдыг зонаның радиузу айтып каан) чазылдырары хоруглуг.

Айыыл болу бээр таварылгада дарый 01, 101 база 112 телефоннарже дыңнадыр.

Пиротехниктиг херекселдер кыппып тургаш, чүгле бодуңар эвес, силерни долгандыр турар кижилер дээш харыысалгалыг болур ужурлуг силер дээрзин сактып алыңар. Харыысалгалыг болгаш кичээнгейлиг болуңар.

/ Бистиң корр.

СПОРТЧУ ЭЛИТА-2022

Чылдың тергийн спортчузу –
САЯН ХЕРТЕК

Чыл дургузунда чедиш-киннерлиг болган спортчуларны шаңнап-мактаар "Тыва Республиканың спортчу элитасы – 2022" 25 дугаар ызулалын бо чылын декабрь 19-та эрттирген.

САН-ЧУРАГАЙЛАР

2022 чылда спорт талазы-биле тудуглар саны 91,2 хуу чедир өскөн. Эрткен чылга бодаарга, бо чылын 10 хуу өзүлдегил болган.

Амгы үеде республикада 432 спорт объектилери ажылдап турар: 253 спорт залы, ажык дээр адаанда 148 спортчу шөл, 12 стадион, 8 кылымал шывыглыг бут бөмбүүнүң шөлдери, 5 күш-культура комплекзи база 4 бассейн.

Тываның спортчуларын үндезин 8 аңгы спорттун хевирлеринге белеткеп турар: бокс, дзюдо, спортчу хүреш, ча адарынга спорт, кикбоксинг, сумо, самбо болгаш кады кызыгаарлыг кижилерге спорт.

Республикада 414 тренер, 13908 спортчу бар, оларның аразындан эге спортчу белеткелде 11693 киж, ортумак белеткелде – 1987, спортчу мергежилдин бедидер чаада – 187, дээди спортчу мергежилдин 22 спортчузу хаара туттунган.

2022 чылда Россия иштинге болгаш чурттан дашкаар 176 маргылдаага тыва спортчулар киришкен. ТР-ниң девискээринге 145 спортчу маргылдаалар болуп эрткен. Оларның аразында Россияның сумога болгаш хостуг хүрешке чемпионнады онзагайы-биле Тываның Чазаа демдегелеп турар.

Чыл дургузунда тыва спортчулар төрөөн чуртунга ниитизи-биле 439 медальды чаалап эккелген: 130 алдын, 123 мөңгүн база 186 хүлер.

"Россияның спорт мастери" деп хүндүлүг атты Тываның 18 спортчузу чаалап алган. Оларның аразында сумога – 9, спортчу хүрешке – 3, кикбоксингге – 3, ча адар спортка – 2. "Россияның алдарлыг спорт мастери" деп хүндүлүг аттың нормативин Диана Доктугу күүсеткен. "Россияның алдарлыг тренери" деп медальды Алибек Монгушка Россияның Спорт яамызының мурнундан ТР-ниң Баштыңының оралакчызы Александр Брокерт тывыскан. Сумога 2 киж Россия чергелиг спортчу шииткекчи деп шынзылганы алганнар.

Тываның Чазааның ачызында 2020 чылдан тура "Эзирлерниң уязы" губернатор төлөвилели-биле 44 спорт залын туткан, 5 спорт залды

септээн, 15 күш-культуру кадыкшылга шөлчүгезин тургускан.

ТЕРГИИН ТРЕНЕРЛЕР

Тываның Баштыңының оралакчызы Александр Брокерт спортчуларның чедишкиннеринге чоргаарланып, ТР-ниң Чазак Даргазының өмүнээзинден байырын чедирип, хостуг хүрешке РФ-тиң алдарлыг спорт мастери Лориса Ооржакка чурттаар оран-сава садып азы тудуп алыры-биле 4 миллион акшаның сертификатын тывыскан.

"Олимпийжи спорт хевирлериниң тергийн тренери" деп номинацияга ча адарынга Россияның спорт мастери Евгений Ондар төлөптүг болган. Ооң өөреникчилери 2022 чылда Орел, Алушта, Екатеринбург, Чебоксары хоорайларга улуг болгаш элээди спортчулар аразында Россияның ча адарынга шаңналдыг черлерни ээлээн.

"Олимпийжи эвес спорт хевирлериниң тергийн тренери" деп номинацияга ча адарынга Россияның спорт мастери Евгений Ондар төлөптүг болган. Ооң өөреникчилери 2022 чылда Орел, Алушта, Екатеринбург, Чебоксары хоорайларга улуг болгаш элээди спортчулар аразында Россияның ча адарынга шаңналдыг черлерни ээлээн.

Кады кызыгаарлыг спортчуларның тренерлериниң аразындан "Адаптивтиг хевирниң тергийн тренери" деп атка "Паралимпийжилерниң чайгы оюннары" деп ча адарынга делегей чергелиг маргылдааның хүлер медалының эдилекчизин, Россияның ча адарынга алдын болгаш шаңналдыг черлерниң эдилекчилерин белеткээн адаптивтиг хевирлер спорт школазының

тренери Чечен Саржат-оол төлөптүг болган.

"Уруглар спортунуң тергийн тренери" деп номинацияга спортчу хүреш тренери, 21 харга чедир элээди кыс уруглар аразында хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтун маргылдааның тиилекчизин болгаш шаңналдыг черлер алган спортчуларны белеткээн дагдыныкчызы Владимир Түлүш чаалап алган.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Бажың-Алаак ортумак школазының күш-культура башкызы Чодураа Монгуш "Спорттун болгаш күш-культураның тергийн башкызы" деп номинацияга тиилекчи болган. Ол школада 25 чыл дургузунда уругларны күш-культурага кижизидип чоруур хүндүлүг башкы. 2022 чылда ооң өөреникчилери бүгү Россия чергелиг "Президентиниң спортчу маргылдааларының" республика чадазынга тергидээш, Тываның адын Анапа хоорайга төлээп чорааннар.

КУШТУГЛЕРНИҢ КУШТУУ

"Олимпийжи спорт хевирлериниң спортчу тергийнине" хостуг хүрешке Россияның делегей чергелиг спорт мастери, Россияның хостуг хүрешке 2022 чылда чемпионнадының мөңгүн медалының эдилекчизи Начын Монгуш шаңнаткан.

Эр спортчулар аразында "Олимпийжи эвес спорт хевирлериниң тергийн спортчузу" деп хүндүлүг атка ТР-ниң чаан мөгези, РФ-тиң делегей чергелиг спорт мастери, сумога Европаның 3 дакпыр тиилекчизи, ТР-ниң Наадым хүрежиниң 3 дакпыр чемпиону, "Азияның төвү" аттыг сумо хүрешке турнирниң тиилекчизи Сайын-Белек Тюлюш төлөптүг болган.

Херээжен спортчулар аразында Олча Монгуш "Олимпийжи эвес спорт хевирлериниң тергийнине" болган. 2022 чыл аңаа уут-тунмас чедишкиннерни шаңнаан: «Дем-каттыжылга кубогу-2022» аттыг дайынчы спорттун холушак хевирлериниң талазы-биле делегей чергелиг турнирге тергидеп, Open Fighting Championship аттыг делегей чергелиг чогуш маргылдааның тиилекчизи, "Көшкүн чоннарның" делегей чергелиг маргылдааның шаңналдыг чериниң эдилекчизи болган.

"Адаптивтиг хевирге тергийн спортчу-2022" деп атты Айдасай Монгуш чаалап алган. Ол 2018 чылда орук озал-ондаанга таварышкаш, 2020 чылдан тура ча адар спортка бодун тыпкан, сөөлгү 2 чыл дургузунда шыырак белеткенген түңнелинде, 2022 чылда ча адарында Россияның тиилекчизи база "Паралимпийжилерниң чайгы оюннары" деп ча адарында делегей чергелиг маргылдааның хүлер медалының эдилекчизи болган.

Тыва чоннуң эң-не ынак оюнунуң бирээзи хүреш болгай. "Национал хүрештин тергийнине" деп атка Тыва Республиканың Арзылаң мөгези, "Наадым-2022"-ниң тиилекчизи Айдың Монгуш төлөптүг болган.

Тыва чоннуң 3 оюнунуң бирээзи аът чарыгы. "Аът чарыгында эң-не тергийн" деп атка Байыр Доржу тиилекчи болган. Ол "Наадым-2022"-ниң чемпиону, Наадым байырлалдарында аът чарыштарының тергийнине.

Тыва национал ча адарында спорттун тергийнине "Мерген адыгжы" деп номинацияга

Кежик Успун төлөптүг болган. Ол "Наадым-2022"-ниң ча адар спорттун тиилекчизи. Национал ча адар спорт федерациязы "Шагааның мергени" деп ча адарында маргылдааларның тиилекчилеринге база тускай шаңналдарны тыпсыр деп шиитпирни хүлээп алган. Маны Кызыл болгаш Артыш Монгуш 2022 чылдың "Шагаа мергениниң тергийннере" болганнар.

16 харга чедир элээди спортчулар аразында хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтун бирги чери дээш маргылдааның тиилекчизи, Россияның хостуг хүрешке бирги чери дээш маргылдааның хүлер медалының эдилекчизи, "Азияның чаштары" деп VII-ги Делегей чергелиг спортчу оюннарның мөңгүн медалының эдилекчизи, "Авырга" спорт школазының элээди спортчузу Эртине Иргит база 16 харга чедир кыс уруглар аразында хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтун бирги чери дээш маргылдааның тиилекчизи, "Азияның чаштары" деп XI-ги Делегей чергелиг спортчу оюннарның мөңгүн медалының эдилекчизи Инга Ооржак "Тываның идегели" деп номинацияга төлөптүг болганнар.

Ол ышкаш "Спортту болгаш күш-культураны сайзырадырынга эң-не тергийн кожун" деп номинацияга Улуг-Хем кожун тиилекчи болган. Чыл дургузунда кожунга 298 спортчу-массалыг: 14 республика, 5 зона чергелиг, 132 кожун база 271 суму чергелиг хемчеглер болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 35 муңдан хөй киж киришкен.

ТҮҢНЭЛ ОРНУНГА

Байырлыг ызулалдык төнчүзүнде республиканың спорт сайыды Субудай Монгуш спортчуларга байыр чедирип, дараазында туттунар спорт объектилерин санап дыңнаткан: "Чылдың-на спортчу элитаны эрттирип турарыыс дээр-ле, бо чылдың чедишкиннерин түңнээри болур. Чылдан чылче номинацияларны көвүдөдип, акша-хөреңги талазы-биле спортчуларны деткирин оралдажып турар бис. Тыва Чазактың талазындан деткимени көргүзүп турарынга өөрүп тур бис. 2023 чылда федералдыг деткимче-биле амгы үениң 2 күш-культуру кадыкшылга комплекзи Кызылдың оң талакы эрииниң девискээринге база Шагаан-Арыг хоорайга туттунар. Оларның ниити түңү 40 ажыг миллион рубль. Ол ышкаш ангарлыг хевирниң 2 спорт залдары, 2 ГТО шөлчүгези база 2 "угааныг" спорт шөлдери туттунар.

Ооң-биле чергелештир Тыва Республиканың бедик чедишкиннерлиг спортчуларының шаңналдарын, кубоктарын болгаш медалдарын Улусчу чогаадылга бажыңының 2-ги каадынга делгеп салган.

/ Алиса ДОНГАК.

Начын Чамбалдоо:

“Ханывыста дайынчылар бис”

Бөгүн “Шынның” аалчызы Тываның чоргааралы бир төлөптиг огу Россияның бокска спорт мастери, профессионал боксер Начын Чамбалдоо.

– Начын, силерни профессионал бокс талазынче шилчээш, Москвада ажилдап, чурттай берген деп билир мен. Ам Кызылда дыштанып турар деп сурааңар дыңнадывыс...

– Май 31-де Евразияның бокс парламентиңиниң чемпионатына киришкенім түңнелинде, ооруумга кемдээшкин алгаш, дыштанып, кадым быжыктырып алыры-биле Кызылда чанып келгеним бо.

– Ынчаарга бо чылын сөөлгү киришкен маргылдааңар ышкажыл?

– Ийе, он раундуга шашкылашкаш, Сослан Баев дээр 25 харлыг Осетия чурттуг спортчуга сан талазы-биле уттуруп алдым. Маргылдаага киржир бетинде-ле, он хонук бурунгаар, эктим аартып келген, ынчалза-даа март айның ортузундан бээр катап рингге үнүп, профессионал спортче эглир планнарлыг мен.

– Кандыг команданың кежигүнү силер, ында каш спортчулар, тренерлер барыл?

– «Премьер боксинг академия» деп командада киржип турар мен. Белеткенир баазавыс Сочи хоорайда “Делегейниң бокс хөгжүдөр төвүндө” турар. Ол чүгле спортчулар эвес, а судьялар, тренерлер белеткээр төп болуп турар.

– Командаңарда кандыг спортчулар бар?

– Өске чурттарның Олимпиада чемпионнары бар, чижээлээр, Казахстандан, Узбекистандан, Армениядан, Азербайджандан, Моолдан, Венгриядан, Прибалтика чурттарындан дээш оон-даа өске делегейниң аңгы-аңгы булуңнарындан спортчулар хөй. Сибирьниң азиаттарындан чаңгыс мен бар мен. Мындыг улуг, сураглыг команданың кежигүнү болганымга аажок өөрүүр-дүр мен.

– Профессионал боксче кажан шилчи бергениңер ол?

– Мен боксту 12 харлыымдан тура сонугаргай берген мен. Тываның күрүне университетин дооскаш, Новосибирскиге 2010 чылдан тура белеткенип, бокстуң олимпийжи хевиринге киржип турган мен. А профессионал боксче 2021 чылда кады тренировкалап турган эжимниң сүмелээни-биле шилчидим. Ол мени сураглыг тренер, промоутер Эдуард Кравцов-биле таныштырган. Оон бээр оон командазының кежигүнү мен.

– Силер даштыкы профессионал бокс маргылдааларыңа киржиксээр-дир силер бе?

– Ийе, Лас-Вегас хоорайның рингилеринге боксастыры профессионал боксер кижиги бүрүзүнүң күзели дээр болза, хөөредиг болбас боор. Чүгле боксастыр дээш эвес, а маргылдааның канчаар организаастаанын сонугарга, аарыкчылап безин көрүп алыры улуг күзелім.

– Силерниң бокста

кумириңер Флойд Мейвезер дээрзин билир мен, а россияжи боксерлардан кымны сонугаргаар-дыр силер?

– Өскелерге чижек болуп чоруур, бодун алдынып билири-биле 2020 чылда Олимпиаданың чемпиону Дагестандан ногай нациялыг Альберт Батыргазиевти бодумга үлегер-чижек кылдыр хүлээп чор мен. Ол биче сеткилдиг, кызымак спортчу.

– Тыва иштинде кандыг аныяк азы хоочун-даа боксерларны адап болур силер?

– Бир дугаар тренерим Геннадий Кара-оолович Наксылды онзалап демдеглээр мен. Ол Тывада боксерлар аразында бир дугаар ССРЭ-ниң спорт мастери атты күүсеткен. Красноярскының күрүнениң башкы институтун дооскаш, Суг-Бажы суурга бисти башкылап турган. Оон өөреникчилериниң аразында спорт мастери атты күүсеткен улус безин он ажа бээр, ол

дээрге тренерниң ажил-ижиниң шыырак көргүзүү-дүр.

Төрзөн суурумче үргүлчү барып чедип турар мен. Кызылдан ырак эвес болгаш, чайлыг үемде угбамга, дуңмаларымга, эштеримге ужуражып чедер чордум.

Амгы үеде Суг-Бажында “Эзирлерниң уязы” деп спорт залы ажиттынганы эки-дир. Мээң үемде спортчу белеткел школаның спорт залына эртип турган чүве. Шанчар “груша”-даа турбаан, боттары-выс келгеш, аравыста боксастыр турдус. Ам бодап турарымга, бистиң башкывыс Геннадий Кара-ооловичниң ачызы-биле улуг чедишкени-нерни чедип алган-дыр бис.

– Келир үеде тренер болуксаар-дыр силер бе?

– Ийе, болуксаар чордум. Ынчалза-даа чаштар хүлээнип алыры – улуг харысалга. Тренер башкыга негелделер хөй: дээди эртем, бичии уруглар-биле ажилдаар эртем-мергежил дээш-ле баар. Ажы-төлдүң кады бир дугаар ээлчегде турар, ада-иениң секцияже чарыгдан акшазын, үезин база бодаар херек. Бо бүгүнү бодап ора эскерген чүүлүм, улуг спортче орукту бөдүүн өг-бүлелерден улус шилип алыр боор-дур.

Чүге дизе спорт улуг чедишкенинжерге, улаштыр амыдырап чоруй баарынче идигни берип болур. Шашкылажыр-чокшур спорт хевирлеринде тывалар чедишкенингерлиг киржип чоруурун билир бис. Декабрь 10-да Казахстанга болган турнирге Ренат Ондар биле Ренат Хавалов ужурашкан. Бистиң чаңгыс чер чурттуурус уттуруп алган-даа болза, оон удурланкчызы үргүлчү Таиландының, Дубайның шыырак залдарына белеткенип турарын эскердим. Деңге шашкылашкан деп санаар чордум. Ол дээрге тыва кижиниң тура-соруунуң быжыының бадыткалы-дыр.

– Красноярск хоорайга болуп эрткен коммуникативтиг лидерлер аразына семинарга киришкениңер кандыг түңнелдиг болганыл?

– Күрүне биле блогерлерниң аразына кады ажилдажышкын дугайында хөйүнү билип алдым. Бис ышкаш

социал четкилерде аудиторизы азы номчукчулары хөй улустуң улуг харысалга чүктөп чоруурун эксперттер чугаалап берди. Бүгү Сибирьден хөй-ниитижилер киржип, арга-дуржулгазын солукшкан.

– Спорттан аңгыда, кандыг ажилдарны чорудуп турар силер?

– 2017 чылда “Бистиң черниң маадырлары” деп телевилел Новосибирск облазындан эгелээш, бо хүннерде чүгле область иштинде эвес, а бүгү Россияда тарап неперзэн. Ук телевилелдин Тывага боттанышкынын бодумга хүлээнип алыр сорулгалыг мен. Телевилелдин кол ажылы – спортчуларны, кады кызыгаарлыг улусту, төлөптиг ада-иени хөй-ниитиге таныштырып, оларның чуруктарын кудумчуларга азы төрзөн черлеринге азары. Оларның аразынче чүгле ат-алдарлыг, хөйге билдингир маадырлыг чорук кылган улус эвес, а кижилерни өрттөн, сугдан камгалаан маадырлар база кирип болур. Оон аңгыда, тускай шериг операциязының киржикчилерин база массалыг информация чепсектеринге чырыдар бис. Бо хевирлиг ажил республикада чоруттунуп турза-даа, чаңгыс черге мөөңнээр, хаара тудары негеттинип турар-дыр. Команда чыгаш, мону уштап-баштаар сорулгалыг мен.

– Амгы үеде кадыңар быжыктырып турар мен деп харыыладыңар. Тускай хүн чуруму силерде бар бе, кандыг эмнээшкин эртип тур силер?

– Кемдээшкиннерниң хөй кези күженишкын чокка эттине бээр турган. Бо удаа база дыштаныптар болза экирип кээр деп идегеп турган мен. Кемдээшкин нарын болганы билдинип келген, аңнаар эштерим те-чуңма ханы берип турду, массаж, физиоэмнээшкин эртип тур мен.

– Хостуг үеңерде канчаар дыштаныр-дыр силер?

– Понедельник, среда, пятницаларда Сүбедей спорт залына эштерим-биле кежээлээр, вторник, четверг, суббота-ларда Ярыгин аттыг спорт залына тренировкалап турар мен. Хостуг үем дөмей-ле спорт-биле холбашкан болур.

– Четтирдивис, эки сегип, эмненип алгаш, чиик-чаагай ринг кырынга катап база тулчуруңарны, чаа-чаа тиилелгелерни күзедим.

/ Наталья МАСПЫК-ООЛ чугаалашкан.

| КЫСКА МЕДЭЭ |

Айыыл чок дыштанылгалар

Декабрь 20-де ада-иелерге “Айыыл чок дыштанылгалар” деп өөредилгени ТР-ниң Өөредилге яамызының баазазына эрттирген. Аңаа Кызылдың болгаш республиканың бүгү школаларындан ада-иелер видеоконференц-харылзаа таварыштыр киришкеннер. Ол ышкаш

ук яамыже республиканың школаларының амыдыралына үргүлчү идепкейлиг киржип чоруур ада-иелерни чалап, өөрүп четтиришкениң бижиктерин тывыскан.

“РФ-тиң хоойлулары. Ада-иелерниң хүлээлгелериниң дугайында”, “Өг-бүлө кижизидилгезиниң эң-не эки практикалары” деп илет-

келдерни ада-иелерниң национал ассоциациязының ТР-де салбырының харысалгалыг секретары Людмила Спирина кылган. Ол-ла ассоциацияның кежигүнү Виктория Попова кышкы дыштанылга хүннерин организаастаарының болгаш айыыл чок дыштанылгаларның бөдүүн дүрүм-

нериниң дугайында чугаалаан.

Ада-иениң хүлээлгелерин база каксы таныштырган. Бирээде, ада-ие уругнуң салымчолу дээш харысалгалыг болур ужурулг. Ийде, өг-бүлө иштинге уругга хүндүткелди, оон сонугаргалдары биле ажыл-херээ ниити болурун, шыдамык чорукту болгаш камгалалдыг болурун чедип алыры күзөнчиг. Ону чедип алырда, уруг-биле кижизидилге ажылын доктаамал чорудар. Эң-не кол чүве – уругга ынак

болуру. Ажы-төл-биле чугаалажып турар үеде ада-ие-даа, уруг-даа дең эргелиг болур херек. Кажан арга-сүме берип тургаш, уругнуң бодунуң үзөл-бодалын дыңнаарын утпаза чогуур.

Назы четпээн уруглар аразына кем-херек үүлгедишкениннерин болдурбазының дугайында ТР-де Россияның ИХЯ-ның, ОШАЧКИ эргелелинин, ОБЯ-ның ТР-де кол эргелелинин төлээлери илеткээн.

/ Чыжыргана СААЯ.

42 ийис республикага төрүттүнген

Республика девискээринге 5400 чаштар төрүттүнген. Ол дээрге эрткен чылга деңнээрге, 713 азы 12,4 хуу эвээш болуп турар. Ындыг-даа болза Россияның еске субъектилеринин аразында Тыва төрүттүнген чаштар саны-биле бедик көргүзүлгү болган.

Бо-ла сан-чурагай аразында со-нуурганчыг чүүл, 5400 төрүттүнген чаштарның 42-зи ийистер болган.

Республика девискээринге чоннун өлүп-хораар чоруу 6,7 хууга кызырылган. Эмчилерниң күженишкенин ажалының түңнелинде 179 кижинин амы-тынын камгалап алыр аргалыг болган. Бо көргүзүлгү Россияның еске регионнарынга деңнээрге, база бир эң-не чавыс көргүзүлгүлөрүн

бирээзи болуп турар. Чидиргилерге хамаарыштыр чугаалаар болза, 2021 чылдың 11 айның дургузунда 2690 кижичок болган болза, 2022 чылда – 2511.

Тывага 2022 чылда 211 эмчи немешкен. Оларның аразында ординатура доозукчулары – 94, эмчинин дээди өөредилге черлеринин доозукчулары – 28, еске регионнардан хаара туттунган эмчилер 89 четкен.

Республикаже эмчилерни хаара тударынга “Көдээ черниң эмчизи”, “Көдээ черниң фельдшери” федералдыг программалар салдарлыг болган. Ынчалдыр ук программалар-биле 59 эмчи, 2 фельдшер Ямал-Ненецк, Сахалин, Иркутск, Амур, Кемерово, Новосибирск областтардан, Москва, Якутия, Хакасия, Ханты-Мансийскиден келген. Оларның аразында Тывадан чорупкан эмчилерниң катап чанып келгилээни өөрүнчүг.

Оон аңгыда, республика девискээринге регионалдыг программаларны чедимчелиг боттандырган. Оларның дузазы-биле чаңгыс удаа алыр 1 сая рубль, беш чыл дургузунда чыл санында 200 муң рубльди бээр деткимчени эмчилер алган.

Грипп болгаш ОРВИ өөскүп турар

Росхереглелхайгааралдың Тывада эргелелиниң дыңнадып турары-биле, республика девискээринде грипп болгаш ОРВИ-ден аараан улустун саны неделя дургузунда 1157 кижичедир өскен.

Грипптен хей аарып, эмнелгелерге кээп турар улустун аразындан 15 хардан өрү назылыгларның саны 408 кижичеткен. Оон өске хар-назылыглар аразында ОРВИ-ден аараан 242 – 270 таварылгалар демдеглеттинген.

Неделя дургузунда 175 аарыг улус, оон иштинде 14 харга чедир 128 бичии уругларны эмчиге чыттырган.

Кызыл хоорайда эрткен неделяга көөрдө, ОРВИ-ден аараан улустун саны 428 чедип, 26,5 хуу көвүдзөн.

Эмнелгелерге 76 аарыг кижини, оон иштинде 14 харга чедир 45 бичии уругларны чыттырган.

Декабрь айның эгезинден тура грипптен аараан 90 лабораторлуг бадыткалдыг таварылга, оон иштинде 42 таварылгада грипптин А/Н1Н1 хевири демдеглеттинген.

/ ТР-ниң Кадык камгалап яамызының медээзи-биле.

Патриоттар – кадык-чаагай амыдыралдың суртаалчылары

Декабрь 18-те Тываның агроуплетпүр техникумунун студентилеринге ийи дакпыр солун ужуражылга болган.

«Тыва Республиканың элээр күштеринин эвилели» хейниити организациязының удуртукчузу Сайдаш Монгуш сергек угаан болгаш кадыкшыл дугайында лекцияны эрттирген.

Төрзүн чуртунга болгаш чонунга ынак болза, ону эрес-дими-биле камгалаар дээрзин Россияның Маадыры Мерген Доңгак тайылбырлаан.

«Өөңден үнгеш, бодуну чаза.
Аалыңдан үнгеш, өг-бүлөң чаза.
Чуртундан үнгеш, чонун чаза»

Шак мындыг мерген угаадылгы одуруглар-биле эрттирген тайылбыр ажалын аныак оолдар аажок сонургаан. Ада-чуртун чүгле сергек угаан-биле камгалаар деп бедүүн дүрүмнү билип алганнар.

Чаа чылда арага садар бе?

Республикада кем-херектерниң хей кезии арагалаашкынның салдары-биле болган дээрзин эрге-хоойлу камгалаар органнар чылдың-на илеткеп турар.

Тываның Чазаа республиканың девискээринге арага-дары садар хуннерни, шак-үени кызыгаарлап, «Элээр черниң девискээри» деп төлевилелди чарлап, улустун арагалаар чоруун соксадыр дээш, элзэн хей хемчеглерни каш чыл улаштыр чорудуп келген. Хоорай, суурларга демнии-биле эрттирген рейдилерниң, профилактиктиг шыңгы ажилдарның түңнелинде бүдүү арага садар «адресстерниң» эвээжээни илден.

Ынчалза-даа «Араганың кырынга чам үнер» дээрзин угап билбейн, арага аймаан чүгле акша, орулга дээш болур-чогуур чөпшээрел чокка садар таварылгалар көвүдөп турары дүвүренчиг. Оон ужурунда республиканың чамдык суурларында «Эзирик хептиг», «Эзирик машиналыг» деп шолалар тыптып келген. Бир катап чүге ынча дээрин сонургап айтырдым.

– Арага садар улусту ынча дээр апарган чүве-дир ийин. Оон арага садып ишкен кижилер эзириир, үргүлчү арага садар улус оларның акшазы-биле боттарынга идик-хеп, машина-балгат садып алгаш, ынчаар чурттап чоруур боорга, чон шолалай бергени ол ыйнаан – деп хары алдым.

Кижилерниң кадыкшылынга, амыдыралынга хоралыг таакпы, пиво, арага садарга, садыг-саарылгазы, бизнеси шоолуг хөнүвес. Аъш-чем, идик-хеп аймаа дээш амыдыралга ажыктыг өске-даа чүүлдер садып турар сайгарлыкчыларның балдыры дыңзыг болгаш чон аразында ат-соруктуг апарган болгулаар. «Кара тооруктан байыыр, кара таакпы, арагадан байывас» деп чоннун чугаазының ужуру ындыг.

Оон аңгыда, хоралыг арага аймаан чөпшээрел чокка садар кижилер хоойлу ёзугаар шыңгы ялага шииттирип турар дээрзин Тыва Республиканың прокуратуразы дыңнаткан.

Чижээ, 2021 чылдың февральда Барыин-Хемчиктин 43 харлыг чурттакчысы кожавыста регионда танывазы кижилерден 200 литр спирт холуксаалыг суук чүүл садып алган. Чүк машиназынга ону чажырып алгаш, төрзүн черинче сөөртүп эккелген. Полиция ажилдакчылары «Ак» постузунга ону дозуп алгаш, хынаан. Чөпшээрел чок спирт аймааның шуптузун хавырган.

Барыин-Хемчиктин район суду ол хамаатыны «Улуг хемчээлдиг спирт холуксаалыг продукцияны хоойлуга чөрүштүр садып-саарганы» дээш Россияның Кеземче дүрүмүнүн 171.1. чүүлүнүн 1-ги кезээнде кем-херекти үүлгеткеннге буруулуг деп санааш, 2 млн рубль торгоал төлээр кылдыр шииткен.

Регионнун Куравтоинспекциязы 2022 чылдың эгезинден тура 14 хире тонна спирт болгаш арага аймаан хавырган.

Декабрь 11-де «Шивилиг» постузунга Абакандан кел чораан автомашинаны дозуп алган. Оон чолаачызы биле пассажири Иш-кин суурнун чурттакчылары болган. Хыналда үезинде этил спирти ышкаш чыттыг суук чүүл кудуп каан ишкири 10 литр 60 канистра тып алган. ИХЯ-ның эксперт-криминалистика төвү ол суук бүдүмелдин тургузуун шинчилеп хынап турар.

Чаңгыс хыналдада 600 литр этил спиртин чаңгыс суурнун чурттакчыларындан хавырган таварылга Чаа чыл уткуштур республикага профилактиктиг рейдилерни күштелдиреринин барымдаазы болур ужурулуг.

/ Р. ДЕМЧИК материалдарны белеткзэн.

Журналистчи ажыл чорудары нарын болган

Украинада тускай шериг операциясында кир-жип турар чаңгыс чер чурттугларывыстың эрес-дидим дайынчы хей-аъдын кедүрер сорулга-биле оларга Тываның Чазаның деткимче-биле удаа-дараа ачы-дуза чедирилгезин барып чедирип турары өөрүнчүг.

Бо улуг ажыл-херекке ТЖЭ-ниң кежигүннери, "Твой информ" солунуң кол редактору Наталья Черноусова, "Деткимче" социал төптүн парлалга секретары Алдынай Тюлюш, "Тыва 24" телеканалдың корреспондентизи Сайгын Бюрбю киржилгелиг болган. Ол дугайында МИЧ-ке оларның аңгы-аңгы материалдары үнүп каапкан. Бо удаада олардан Украинага чеде бергеш, журналистчи ажыл кылырынга кандыг бергедээшкиннерге таварышканын сонуургаан бис.

Наталья Черноусова:

— Бодум күзелім-биле Украинаже ийи удаа четтим. Баштай "Кызыл кош"-биле чеде бергенивисте, даң бажындан кара дүнге чедир аъш-чем кылып, моон чедир бергенивис дайынчыларга үлээр ачы-дузаны чедиштир аай-дедир савалаар, аайлаар дээш, журналистчи ажыл чорударынче, шынап-ла, үе шуут чедишпээн. Чай кадында көргөн-билгенивисти, дыңнаанывысты келгеш, солунга бижигилээн мен. Ол дээрге көңүс эвээш кезии. Ийи дугаарында, республиканың каттышкан

штавындан ачы-дуза чедирген бөлүк-биле четкеш келдим.

Чеде бергеш, эккелген чемнеривисти кылып берип, манчы-хуужуур белеткеп турар аравыста, ында-мында чугааларже кулак салып, дыңнааланыр дээрден башка, аңгы интервью бижидери база-ла болдунмаан. Чурукка тырттырар дугайында чугаалаан-даа ажыы чок. Ынчап турувуста, бистиң оолдар чемненип, бичии дыштанып алгаш, дораан дедир чорурунче далажыр, "Чанарывыс ол" — дээрге, кайгап турган бис. А херек кырында оларның амгы үеде өг-бүлөзи болу берген, кадыг-бергени деңге эртип, карактажып чоруур эштери дүгдө, соок оңгуларда манап турарын олар чугаалап турдулар. Ынчан бистиң дайынчылар шылаан, түрээнин-даа көргүспедилер. Ёзулуг эр хүлээлгезин төлөптиг эртирип турарын кыдыындан чоргаарал-биле эскерип көрдүвүс. Кажан оолдарның даарта дораан ТШО-нуң мурнуку одуруунче чоруур дээнин дыңнааш, чүгле онча-менди чанып кээрин бүгү сеткиливистен күзеп, үдеп тура, мен черле туттунуп шыдавам, дораан мөөредир ыглаарынга-ла өйлежир болдум...

Журналист кижиге көргөн билгенин чырыдар ужурулуг — херээвис-ле ол болгай. А бо таварылгаларда "ону бижип болбас", "ону тырттырбас" дээн хоруушкуннар хөй болган. Ол берге болду.

Алдынай Тюлюш:

— Мен база Наташага катчыр-дыр мен. Эң баштай "Кызыл кош"-биле кады чораан бис. Мээң кол сорулгам — ында Тывадан барган бистиң оолдарның маадырлыг чоруктарының дугайында материалдарны чыып, ону чонга чедирери, дыңнадыр турду. Ол журналистчи ажылымны чорударынга берге болган чүүл — бистиң дайынчылардан

амы-хууда таваржып турган байдалдарының дугайында төөгүлөрни чугааладып алыры дыка нарын болду. Чай кадында-ла, а ол дээр-ге эртенгиниң 4.00 шактан дүнекиниң 2 — 3 шакка чедир далган-боорзак, манчы-хуужуур тудуп тургаш, кыдыында бир дайынчының чугаазын дыңнап кааш, ону дүрген бижидип алыр дээш, далган холушкан холуң-биле телефонда диктофонну басып четтигип турдүвүс. Черле ынчаш, бистиң тыва чоннуң национал аажызы ындыг — биче сеткилдиг, эгеничел, хүндүлээчел. Боттарының дугайында чугаалаарының орунунга, өске эжиниң дугайында оолдар чугаалаксаар болду. А херек кырында ол оолдарның төөгүзүн дыңнаарга, ёзулуг маадырлыг чорукту кылган боор. Чижээ, бистиң бир дайынчывыс боду балыглары берген тургаш-ла, от адаандан эштерин — чеди кижини сөөртүп үндүргөш, хем кежир чүктеп чорааш, амы-тынын ап каан-дыр. Бо дайынчының кылган чоруун канчап маадырлыг чорук дивес боор. Шак мындыг төөгүлөр дыка хөй чорду. Ам сорулгам чаңгыс, оода ам бир Тывадан барган оолдар аразындан Россияның маадыры үнер кылдыр, өске-даа бедик шаңналга төлөптиглерни чырыдары, кол командалал черинге дыңналы бээр кылдыр чырыдары.

Ол ышкаш берге болган чүүл, дайынчыларны чурукка тырттырып болбазы, бир эвес ол чурукту ажыглаар-даа дээн болза, арын көзүлдүрбейн үндүрери. Украинадан келгеш, материалдарымга ажыглаан чуруктарыма арыннарын балап каан үнген. А бо кижиге ёзулуг маадырларның ары-базын чон билип, танып алган болза деп бодаар.

Бистиң журналистчи ажылывыс көргенивисти бижип, чырытканывыс-биле доосту бербээн. Аңаа

/ А. Тюлюш, С. Бюрбю, Н. Черноусова.

таныжып алганывыс аар балыглангаш, чанып келген дайынчыларывыстың салым-чолун улаштыр хайгааралга ап, ам-даа чырыдар бис. Мында журналисттерниң ролу улуг болур деп санаар мен. Чүге дээрге чамдык ТШО киржикчилериниң билдинмейн баар часкан нарын байдалдарын журналисттер чырыдарга, чурттап турар чериниң аайы-биле дарга-бошкалары дыңнап, билип кааш, ол айтырыгларже кичээнгеи салып, дузаны када бээр чадавас. А дуза хереглеп турар улус хөй.

Сайгын Бюрбю:

— Мен бо уругларның соонда чорааш келдим. "Россияның чоннары кады" деп Россия чергелиг телевилелге киржир күзелин Сибирь федералдыг округтун регионнарының аразындан бир дугаар Тыва Республика илереткен. Тываның хөй омак-сөөк чонунуң мурнундан республикада национал диаспораларның төлээлери Луганск Улус Республиказының чурттакчыларынга гуманитарлыг ачы-дуза чедирилгезин кылган.

Меңээ журналистчи ажылым кылырынга берге болган чүүл — ында болуп турар шупту болуушкуннарны дыка дүрген тырттырып четтигери. Мээң частырым — штатив ап алган болдум. Ону эде салып турар чай-даа чок

болду, камераны эгин кырынга салгаш-ла, четтигип билер. А эң-не берге болган чүүл, ында чазылдырып каапкан бажыңнарда чылыгдаа, чырык-даа, ижер суг безин чок байдалда тайбың чурттакчыларның канчаар амыдырап турарын кыдыындан көргөш, дузалажып шыдавазым, хайгааракчы болуп, тырттырары меңээ белен эвес болду. Камераны октапкаш, халып баргаш, дузалажыксаам кээп турду. Аңаа кандыг-даа кижиге — даргалар, албан-хаакчылар, депутаттар-даа, шериглер-даа, журналисттер-даа, бир дугаарында, бөдүүн кижиге кылдыр алдынары чугула деп көөр чордум.

Барган черивис чоогунда боо частышкыннарының ам-даа уламчылап турары дыңналып турар. Ында бистиң оолдар дүн-хүн чок эрес-дидим тулчул турарын бодап кээрге, херек-чүрек сыңышпастан келир...

Тываның Журналисттер эвилелиниң бо кежигүннериниң боттарының журналистчи ажылынга бердигенин моон эскерип болур. Олар-биле чугаалажып ора, ийи шак эрткенин билбейн барган бис. Ол хөй төөгүлөрни бижири болза, чаңгыс эвес ном үнүп кээп болур. Сөөлүндө бо коллегаларывыс бижий бээр дээрзинге чигзинмес мен.

Чаа төлевилел

Тываның Журналисттер эвилели "Мен журналист мен!" деп чаа төлевилелди бо чылдың декабрь айдан эгелеп боттандырып эгелээн.

Оң кол сорулгазы, тыва журналистиканың хоочуннарының дугайында материалдарны чыып, ТЖЭ-ниң видеоархивин тургузары, журналист мергежилдин уткашынарын, оң ниитилелге салдар-хамаарылгазын бедидери, хоочуннар биле аныяк журналисттерниң аразында быжыг харылзааны тургузары болуп турар.

Амгы үеде Тываның Журналисттер эвилелинде 164 кижиге бактаап турар. Оларның аразында 30 ажыг

тыва радио, телевидение, парлалганың хоочуннары кирип турар. Төлевилелдин эгези болур ажыл, "Тыва 24" телеканалдың студиязынга декабрь 10-да эгелээн. Ынчан ТЖЭ-ниң 1981 чылдан тура кежигүнү, хөйге билдингир журналист, "Тыва" КТРК-ның директорунга, "Тувинская правда" солунуң кол редакторунга ажилдап турган, амгы үеде ол-ла солунда журналистчи ажылын уламчылавышаан ажилдап турар Роман Всеволодович Тас-оолдан аныяк журналист Айдана Ховалыг видеоинтервьюну бижиткеш, эгелээн.

Хоочуннуң бүгү назынында кылып келген журналистчи ажыл-амыдыралын сонуургап, чугаалажып дооскаш,

Айдана бодамдары-биле үлөшти: "Роман Всеволодовичини эки танывас болгаш, ооң дугайында интернеттен медээлерни баш бурунгаар чыып, шаам-биле белеткенген мен. Сүрээденчиг болгаш дыка солун болду. Чугаалажып олурар, бо хоочуннуң ажилдап турган үезинде ажилдаан болзумза деп бодап олурдум. Дыка хөйну билип алдым. Интервью доосту бээрге, сактырымга, бир улуг шылгалда дужааган ышкаш сагындырды. Хоочун журналист мээң ынча дээнимни дыңнааш, "Эки ажилдадың. Шылгалда кылдыр хүлээр болза, "дөрт" кадар, "беш" казырыны салып болур-дур" деп баштактарыга, ам кээп оожургадым" — деп, шынап-ла, эң берге шылгалда дужаап алган кижиге ышкаш, өөрүл турду.

Шак мындыг интервьюлар мурнувуста хөй. Чаңгыс башкарыкчылыг теледамчыдылга эвес болганда, чаңгыстап аныяктар хоочуннарыны шилип алыр ийикпе азы хоочуннар боттары кым-биле чугаалажырын шилип алыр — чоорту көстү бээр. Бижиткен видеоматериалдарны авторларның чөпшээрели-биле ТЖЭ-ниң "Вконтакте" социал четкиде арынга салгылаар.

Бо улуг төлевилелдин боттанылганы чаңгыс чылга көрдүмдээн, чүге дээрге эвилелчилерниң шуптузунуң дугайында видеоматериалдарны белеткээр болганда, ол каш чыл уламчылаар дээрзи билдингир. Эвилелдин демниг ажылының бо чүгле эгези. Үнүп кээр чылда аныяк журналисттерниң кол ажылындан аңгыда, Эвилелдин

Эвилелче бир эвес 2021 чылда 19 кижиге кежигүнге кирген, 3 кижиге катап тургустунуп алган болза, бо чылын 28 чаа кежигүн немешкен, бир кижиге катап тургустунган. Бо хүнде 22 хардан 88 харга чедир шупту 164 кежигүн бар.

хөй-ниитижи, бо таварылгада чаа төлевилелге киржилгези иденкейлиг болуру күзенчиг. Чүге дээрге архив дээн соонда, эвилелдин кежигүннериниң дугайында материалдарны чыып белеткээринге шупту киржир болза, түңнелдиг болур.

/ Арынны Карина МОНГУШ белеткээн.

Даглар кезээде чүрээмде

Тываның альпинизм федерациясы 2017 чылдың октябрь 28-те тургустунган. Ооң-биле чергелештир турисчи, альпинизм бөлгүмнери Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем кожууннарда болгаш Чадаана, Кызыл хоорайларда ажыттыганы. Оон бээр ам беш чыл эртип тур. Бо үениң иштинде чаа тургустунган альпинизм бөлгүмнериниң кижигүннери төрээн Тываның бедик тайгаларының шыпшыктарын эргип, танышкан: Мөңгүн-Тайга — 3976 м, Шуй Мөңгүлээ — 3577 м, Үш Мөңгүлек — 3450 м, Бай-Тайга — 3129 м, ыдыктыг Кызыл-Тайга — 2293 м, Бора-Тайга — 2339 м, Буура — 2311 м.

Тайгаларның бедиктерин эргири — аас-кежик, кадык-

шыл, чер-чуртунга ынакшылдыр. Тайгаларны чагырып ап шыдавас бис, тайгаларга ада-өгбелеривистиң сагып чорааны чаңчылывыс езугаар саңывысты салып, чажывыс чажып, ак-көк кадыктарывысты өргүп, баглап, чалбарып, тейлеп чоруур ужурлуг бис. Ол дээрге тайга-таңдывыстың элперинден өршээл дилээривис-тир. Ынчангаш бис, альпинистер, хөйге катчып, Украинада тускай дайынчы даалганы күүседип чоруур солдат оолдарывыстың хей-аьдын көдүрүп, ончаменди, тиилелгелиг чанып кээр болзун, көк дээр аяс турзун деп йөрээвишаан, «Бис база силер-биле кады бис» деп кыйгыны салып, делгем чуртувустун бедик тайгаларының кырындан Россияның, Тывавыстың,

ол ышкаш «Чаңгыс демниг Россия» партиясының база кызыгаар тугун "Шын" солун таварыштыр көдүрүп тур бис. Курай! Курай! Курай!

2019 чылда Моолдун бир бедик тайгазы Харгираага (4000 м), Саяногорскда Мраморнуң тайгазына альпинизмге Хакасияның бирги чери дээр болган маргылдаага бисти чалаан, бардывыс. Түңнелинде, Тываның альпинистери шыырак киришкеннин демдеглээн. 2018, 2019 чылдарның Наадымының спортчу программасынче альпинизмниң бир хевири "скалолазание" маргылдаазын кириген. Ол база шап-тараазының 6 метр бедик ханаже туттунуп, дүрген үнеринге үезин көөр спорттун хевири. Кожууннарның малчыннарының аразына

назы-хар аайы-биле бо маргылдаа кончуг солун эрткен. Ооң кол утказы — шаанда ада-өгбелеривис тайга-таңдыга чурттап чорааш, хая-даштан халбактанып, мал-маганын кадарып, аңнап-дииңнеп, хая чугу, эм оът үнүштерин чыып ап, амыдыралына ажыглап чорааннар болгай. Ынчангаш "скалолазание" спорттун хевири моон-даа соңгаар малчыннарның Наадымының спортчу программасынче кирип, организаастап эрттирери күзенчиг.

2020 чылдың июль айда Кавказың болгаш Европаның эң бедик тайгазы Эльбрусче (5642 м) 14 кижиге составтыг альпинистер чедишкенин үнүшкүннү кылганнар. Удуртукчус — альпинизмге Россияның спорт мастеринге кандидат Маадыр-оол Ховалыг. Команданың кижигүннери: альпинизмге спорт мастеринге кандидат Мачук Томочаков, Марат Ахмедзянов, Анна Кара-Сал, Светлана Монгуш, Чойган-маа Монгуш, Маюша Салчак, Алдын-ай Салчак, Артыш Донгак, Дмитрий Донгак, Аймаа Агбаан, Аннаш Содунам, Дейа Донгак, Юрий Ховалыг, Шолбан Түндөшев, Долаана Түндөшева, Саманта, Ольга Ондар дээр оон-даа өскелер.

2020 чылдың июльда Эльбрустуң (5642 м) бедиинге 65 харлаанымны уткааным уттундурбас. Ол чорааш, Москваны сонуграп көрдүм, Кызыл шөлге кылаштадым. Кады чораан эш-өөрүмге "Шын" солун таварыштыр орай-даа болза, четтиргеним илередиң.

Бо чылдың август 26 — 27 хуннеринде Сүт-Хөл кожуунга ыдыктыг Кызыл-Тайганың бир кадыр сынынга база сентябрь айда Улуг-Хем кожуунуң Буура тайгазына "Скайраннинг", "вертикалдыг километрге" даг өрү хар-назы аайы-биле республика чергелиг чадаг чарыш маргылдаалары бедик деңгелге эрткен. Турисчи альпинистер аңаа идепкейлиг киришкеннер. Маргылдааның киржикчилери шупту шыырак шаңнал-макталдарны алгаш чанганнар. Артистерниң тустузунда солун программалыг

концердин-даа көрдүвүс.

Бичимде миннип кээримге-ле, Манчүрекке долгандыр даглар-ла даглар. "Бо дагларны кымнар кылып каан чүвөл?" — деп ачамдан айтырган мен: «Бо бедик дагларны Дытка Маңнаар, Комитет, Шылай, Шоодай (шолалары) кырган-ачаларың кылып каан» — деп, баштакта-ныр кижиге.

Манчүрээмни бажыңым ишти дег билер мен. Манчүрекке балдырбээжек оол шаамдан хой кадарып, өргелеп, ыяштап, суглап, тараа соктап, өг тип, аал көжүрүп, сизген кезип чордум. Ол бүгүнү өгбелеривистен көрүп, билип, ону кылып өөрөнгөн-не болгай бис.

Альпинизм өске спорттун хевирилеринден бир онзагай, тускай. Альпинист кижиниң черге ап чоруур херексели-ле хөй. Казыыр 40, 50 градус сооктарга кедер идик-хеви шуут тускай. Меңги баштыг бедик даглар кырлаар. Хат-шуурганны агаар бойдуштуң кандыг үелери таварышпас дээрл. Узун хендирге шын коштунчуп алыры безин улуг эртем. Бедик тайгаларның шыпшынычче үнүп келгеш, кижиниң сагыш-сеткили көдүрлүп, өөрүшкүден карак чажы сыстып келир чүве.

Альпинизм талазы-биле бедик мергежилин биске өөредип, тайылбырлап, сургап чоруур башкывыска Маадыр-оол Барыштановичге мөгейип чоруур бис.

Альпинизмге шыңгыы белеткел херек. Кижиниң бо спортка сонугралындан кончуг хамааржыр. Черге одагланыр, майгынга азы ыяш дөзүңге, хая баарыңа, меңги кырыңа-даа хонар ужурга таваржыр. Амыдыралга кижини шылгаар езулуг спорт бо. Чурттуң делгемнерин бедик тайгалардан харап көрүп чорууру — улуг чоргаарал. Эр кижиге 9 таңдының ээзи болур джир. Кезээде чүрээмде 6 дагны кысказы-биле сонуградып бижидим, эргим номчукчу.

/ Юрий ХОВАЛЫГ.

ТР-ниң күш-культуразының болгаш спорттун тергини.

Сүт-Хөл кожуун, Бора-Тайга.

Сайзыра-ла, Таңды чуртум!

2022 чылда Таңды кожуунга элээн хөй тудуглар кылдыганы болгаш кылдынып эгелээни мээң сагыш-сеткилимни, болгаш таңдыжыларны өөртүп чоруур дизе, чазыг чок.

Кожуунда 40 ажыг чылдар иштинде эде кылдынмаан Бай-Хаак — Кызыл оруун доосканы чолаачыларга болгаш чоннуң аргыжарыңа дыка эптиг апарган.

Таңды кожуунуң Хадың-Аксы суурда башкыларга ийи аал чурттаар бажыңнары туткан. Ол кончуг шын! Башкылар чедишпейн турар болгай, ажилдап келген аныяк

башкыларга ажилдаарыңа таарымчалыг. Чамдык башкылар чурттаар оран-сава чок боорга, ажылын каапкаш чоргулай баары бар. Бо ажилды ам-даа уламчылаар боор.

Успенка суурда клубтуң, Кызыл-Арыг суурда «Эзирлер уязының» тудуглары дооступ турар, келир неделяда ажыг-лалга кирир.

Оон ыңай өөрүнчүг болуушкун Бай-Хаак, Балгазын суурларда школалар тудуглары эгелей берген. Каш чыл болгаш, ол чаа школалар тудуу дооступ, ажыг-лалга кирерге, школачыларга, башкыларга таарымчалыг байдал-

дар тургустунуп кээр.

Дүрген суурда эге класс-тар школазын немей тудуп, доозар четкен. Чайгы үеде машиналыг эртип чыткаш көөрүмге, ол тудугда школаның башкылары, ажилчыннары база суурнуң чону дузалажып турар болдулар. Эр хейлер!

Чоннуң шажын-чүдүлгезинге таарымчалыг байдалды тургузуп, Бай-Хаак суурда хүрээ, церковь тудуу база доостур четкен. Хүрээ тудуунга Успенка суурнуң чурттакчылары база идепкейлиг киржиш турар. Эрткен чылын Кочетов суурда Будданың аллеясын

база Успенка суурнуң чурттакчылары кылганнар. Черле эр хейлер!

Оон ыңай Бай-Хаак суурда ХБАБ (ЗАГС), Хөй ажыл чорудулгалыг төп ажыг-лалга келир чылын кирер. Бай-Хаак суурда Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төптүн септелгезин чараштыр кылгаш, дооскан.

Бо-ла бүгү тудуг ажилдары Таңды кожуунуң чагыргазының, суму чагырга даргаларының, Улуг Хуралда депутатыдыстың, Тыва Республиканың Чазааның кады демниг ажылының түңнели деп бодаар мен.

Кожуун чагыргазының келир 2023 чылда планнары хөй: Бай-Хаак, Балгазын суурларга чаштарга уруг-

лар садтары немей тудар. Арыг-Бажы суурнуң уруглар садының чанында ээн кагдыганы бажыңны эде кылгаш, башкыларны аңаа чурттадыр. Успенка суурда эрги клубту чагырга бажыңы кылдыр эде кылыр, Бай-Хаак суурда Шоссейная кудумчузун база Бай-Хаак — Чагытай аразын асфальтылаар. Дүрген суурда өскүстер бажыңын ажыг-лалга кирир.

Төрээн кожуунум чаартынып турарыңа өөрээш, даргаларга четтиргенимни илередип, кел чыдар Чаа чылда ажил-ижинге чедиш-киннерни күзеп, ам-даа буруңгаар-ла, даргаларым деп, мөгейип ор мен.

/ Сергей ОЮН.

НОВОГОДНИЕ ПОДАРКИ

ГОТОВЫЕ И ПО
ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫМ ЗАЯВКАМ
БОЛЬШОЙ АССОРТИМЕНТ

БАЗА РПС СКЛАД 1
СЕКЦИЯ 1
89833650808

ИП Санникова И.Г.
ОГРН 304170135500173

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» информирует о том, что поступило заявление о предоставлении в собственность следующего земельного участка из земель населенного пункта с кадастровым номером 17:01:1001002:113, с общей площадью 314087±4904 кв.м., расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Хемчик, урочище Алаак, категория земельного участка: земли сельскохозяйственного назначения, вид разрешенного использования: для ведения личного подсобного хозяйства.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Бай-Тайгинского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

С 23 ПО 30 ДЕКАБРЯ 2022 ГОДА
НАЧАЛО ПРОГРАММЫ В 18.00

**НОВОГОДНИЕ
КОРПОРАТИВЫ**

РЕСТОРАН
«АПДЫН-ШИРЭЭ»

В ПРОГРАММЕ:

ШОУ-БАПЕТ,
ВЫСТУПЛЕНИЯ ЗВЕЗД ТУВИНСКОЙ ЭСТРАДЫ.
ВОСХИТИТЕЛЬНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ ВЕДУЩИХ.
ПОЗДРАВЛЕНИЯ ГЛАВНОГО ДЕДА-МОРОЗА РОССИИ
(ТРАНСЛЯЦИЯ НА ЭКРАНЕ)
А ТАКЖЕ ОТМЕННЫЕ БЛЮДА, ВКУСНЫЕ ЗАКУСКИ!

НОВОГОДНИЙ «FLASHMOV» . «ТАНЦЫ НАРОДОВ МИРА».
ТАНЦЕВАЛЬНЫЕ КОНКУРСЫ С УЧАСТИЕМ ГОСТЕЙ ПРАЗДНИКА.
КОНКУРС - ЛУЧШЕЕ НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ СРЕДИ ГОСТЕЙ.
ТАНЦЕВАЛЬНЫЙ КОНКУРС БАТЛ - «BATTLE DANCE».
КОНКУРС НА САМУЮ СТИЛЬНУЮ ОБУВЬ, ПРИЧЕСКУ И МАКИЯЖ.
ДЕФИЛЕ МАСКАРАДНЫХ КОСТЮМОВ И ВЕЧЕРНИХ НАРЯДОВ.
НОВОГОДНИЕ ПРИЗЫ И ПОДАРКИ!

DRESS CODE: ВЕЧЕРНИЙ И МАСКАРАДНЫЙ.

ЯРКО! КРАСОЧНО! НЕ ЗАБЫВАЕМО!

ЗАКАЗ СТОЛОВ ПО ТЕЛЕФОНАМ: 8-923-263-19-67,
9-923-558-80-96, 8-923-263-64-22.

АДРЕС: УЛИЦА БЕЗЫМЯННАЯ, 62 «А».

(РАЙОН ПАСПОРТНОГО СТОЛА И МОЛОДЕЖНОГО СКВЕРА).

Музыкальная передача

«От всей души»

ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПО АДРЕСУ:

г.Хавыл, ул. Красноармейская, д.100, каб. 309

tyvamedia@bk.ru

8(394-22) 2-18-10,

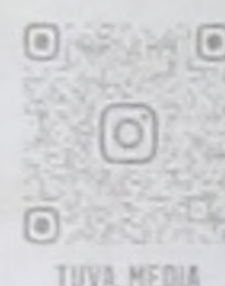
8-923-267-0749

3500 - 1 песня
руб. - 6 фото
- до 70 слов

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песни: 700 руб.

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

TUYA.MEDIA

ТУВИНСКАЯ
ПРАВДА

TMG

ОШЫН

24

ТЫ АНЖАК

ТЫВАНЫН АНЫЯКТАРЫ

**МУЗЫКАЛЬНОЕ
ПОЗДРАВЛЕНИЕ**

(хөгжүмнүг байыр)
на телеканале «Тува 24»
*от 2499 рублей
(до 70 слов, 3-4 фотографии)

РЕКЛАМА В ГАЗЕТАХ

«Тувинская правда»
«Шын»
«Сылдысчыгаш»
«Тыванын аныяктары»

РЕКЛАМА НА РАДИО

«ЗВЕЗДА-КЫЗЫЛ» 104.4. FM
*ОТ 99 рублей

**ИЗГОТОВЛЕНИЕ
СУВЕНИРНОЙ
ПРОДУКЦИИ**

Кружки, тарелки, магниты,
футболки, бейсболки с нанесением

РАЗМЕЩЕНИЕ ПЛАТНЫХ
УСЛУГ НА САЙТЕ ИА
"ТУВАМЕДИАГРУПП"

ул. Красноармейская, 100
каб.309

8-923-267-07-49 2-18-10

Дина Оюннун белектери

Барыин-Хемчик кожуунда Чаа чылдың байырлардары эгелзэн. Ак-Довурак хоорай, Барыин-Хемчик, Бай-Тайга кожуундан чоруткан тускай шериг операциязының дайынчыларының ажи-төлүнгө организастан Шиви байырларынга Россия Федерациязының сенатору Дина Оюн аалдап келген.

Байырларды Барыин-Хемчик кожууннун Х.С. Саая аттыг хөгжүм-шии театрының коллективинин «Бөрү болгаш чеди анай чаа езу-биле» деп (режиссеру А.К. Хомушку) хөгжүмнүг тоолу-биле эгелзэн. Волонтерларның организастаны янзы-бүрү оюннарынга уруглар күзөлдү-биле киришкенер. Шиви байырларынга уруг бүрүзү Дина Оюндан чигирзиг белекчигештерни алган.

Бо хемчегни эрттирген кол сорулгазы – Ак-Довурак хоорай болгаш Барыин-Хемчик, Бай-Тайга кожууннарның шериг албанчыларының ажи-төлүн деткири.

«Он-Кум» ам база тергидзэн

Делегей чергелиг «Москванын кубогу» хореография мөөрейинге үлегерлиг «Он-Кум» театры тиилекчи болган. Мода болгаш костюм театрының бичии самчыларынга улуг чедишкinnerни күзөдвис.

40 дагаа

Барыин-Хемчик кожууннун Эрги-Барлык суурунун чурттакчызы Чойган Донгак бо чылын апрель айда Чонну ажилга хаара тудар төп-биле социал керээ чарып алган. Ол алган деткимче акшазы-биле 40 дагаа садып алгаш, оларын кызымак-кай азырап кирипкен.

Чойган Кызыл-ооловна дагааларын чидириг чок естүрүп алган. Ам артыкшылдыг чуургаларын чонунга саткаш, өг-бүлезинге орулга кирип ап турар.

/ А. АРАКЧАА белеткзэн.

«Дош фантазиязы»

Декабрь 21-ден 26-га чедир Туран хоорайның Ленин шөлүнгө «Дош фантазиязы» деп доштан скульптуралар кылырының мөөрейин чарлаан. Бо мөөрейни Би-Хем кожууннун 90 чылдаан оюнга тураскаадып эрттирип турар. Мөөрейни декабрь 26-да түңнзш, тиилекчилерни шаңнап-мактаар.

| ЧАРЛАЛ. РЕКЛАМА |

"ЭНЕРГОСТРОЙ"
КХН тускайжыттыг хуу туугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000

Толукчаа хам, документацияны
Юренишкер хоорайда "Милуак"
КХН ажилдап турган.
Информацияны алырга болган.
Түгүт ажалар чыгаргыч: 2022 чылдагы октябрь 8-тен
Ры. МЛ / 1740000-82-1; 82-1; 84-1; 80-1; 80-1;
87-1; 88-1; 89-1; 90-1; 91-1;

8-800-2000-122, 8-962-062-3333,
8-(39422)-6-00-07
Дуза чакында - чүгле долгашты!

Бүзүрел телефону

Элтиди уругларга болган ичи-илерге
психологтук дүрген дуза чедирер албан телефону.

ХАЛАС, ЧАЖЫТ, УРГУЛУЧ

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиагрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак —
2-17-94
Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94

Харылзаа, информация
технологиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федералдыг
албанчы Тыва Республика талазы-
биле эргелели «Шын» солунну
18.10.2022 чылда бүрткзэн.

Херечилелдин дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214
Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодалдары
редакцияның туружу-биле дүүшпейн
барып болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыгылары дээш авторлар боттары
харыылаар.
Чагыдылга индекиси:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).
Номерни парлаггаже дужаганы:
график езугаар — 21.00, херек кы-
рында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.
Солуннун сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru
Неделяның тиражы
6966 кезек

2022 Чылда "ШЫН" СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР — 1005,20
рубль.
Тел.: 2-01-35